

Tagadás olasz dialektusokban: létezik-e univerzális funkcionális hierarchia?

Előadásom kiindulópontjául az olasz tagadó mondatok szolgálnak, amelyeknek különböző szintaktikai tulajdonságai figyelhetők meg az olasz nyelv különböző dialektusaiban. Mindez alapvető nyelvelméleti problémákat vet föl a funkcionális hierarchia kérdéskörében, amelyek kapcsán megvizsgálók néhány további, elméleti szempontból hasonló jelenséget is.

Zanuttini (1997) a tagadó mondatok szintaktikai szerkezetével az olasz nyelv számos dialektusában foglalkozik. Elemzése szerint egyes dialektusokban a NegP projekció a szerkezeti hierarchiában különböző helyet foglal el, ami a tagadószó bizonyos adverbiumokhoz képest fölött szőrendi helyében, ill. hatókörében mutatkozik meg. Például a milánói dialektusban a *no* tagadó elem jelöletlen pozíciója az AspP-ben lévő, 'mindig' jelentésű *semper* adverbium alatt van (1); ezzel szemben a piemontei dialektusban a *nen* tagadószó csak ezen adverbium (*sempre*) fölött állhat (2a,b). Zanuttini (1997) elfogadja azt az elméleti alapfeltevést, amely szerint a funkcionális hierarchia univerzális, vagyis a két dialektus különbsége nem ragadható meg oly módon, hogy a milánói olaszban AspP>NegP, míg a piemontei olaszban NegP>AspP hierarchia lenne érvényes. A hierarchikus viszony ugyanakkor nem tekinthető a legszigorúbb értelemben: egy projekció a szerkezetben több egymással nem szomszédos helyen is megjelenhet, ami a fenti esetben a NegP>AspP>NegP univerzális hierarchia feltételezést eredményezi.

Emellett a megoldás mellett szól az, hogy egy projekció egy nyelven belül is előfordulhat több helyen. A magyarban a tagadás a preverbális fókusz fölött, ill. alatta is állhat, akár egy mondatban is (3). Az egyik lehetséges elemzés szerint (É.Kiss (2002), Olsvay (2006)) a mondat szerkezet két NegP projekciót tartalmaz, azaz meg van engedve a NegP>FP>NegP hierarchia. Ezenfelül, a magyarban nem a NegP az egyetlen példa erre: míg a preverbális disztributív kvantor kötelezően megelőzi a fókuszot, tehát szerkezetileg magasabban van nála, a (4) példamondatban a posztverbális disztributív kvantor (*minden diák*) a preverbális fókusznál alacsonyabban, a posztverbális fókusznál viszont magasabban helyezkedik el. Az itt látható FP>DistP>FP hierarchiát a szerkezetben a TopP>DistP>FP tartomány ismétlődősége teszi lehetővé, amit É.Kiss (1998) szabad rekurzió, Bródy–Szabolcsi (2003) pedig az operátorszériák iterációja által valósít meg. Mindez a funkcionális hierarchia fogalmának jól definiálható, kevésbé szigorú értelmezését teszi szükségessé.

Ha feltételezzük, hogy az univerzális hierarchiában a NegP több helyen is megjelenik, a probléma abban áll, hogy egy adott nyelvben ezek közül nem mindegyik található meg, azaz a funkcionális hierarchia azért nem tekinthető univerzálisnak, mert egyes funkcionális projekciók jelenléte nyelvspecifikus. Előadásomban bemutatok erre egy további példát annak egy lehetséges elemzésével együtt. A magyarban a fókuszpozícióban álló *kevés feladatot* tárgyi kvantorkifejezés fölvehet nagyobb hatókört (egyenes hatókörrel) a *minden diák* alanyi disztributív kvantornál (5a). Az angolban azonban ez a hatóköri reláció nem fejezhető ki sem egyenes (6), sem fordított hatókörrel (7b). Olsvay (2011) arra a megállapításra jut, hogy a fókuszált számláló kvantor a magyarban egy olyan, az alagnál magasabb szerkezeti pozíciót foglal el, amely az angolban nem érhető el, ami az operátormozgatás lokalitására vonatkozó grammatikai elvre, valamint egy morfológiai paraméterre vezethető vissza. Ezzel a jelenséggel párhuzamba állítható az, hogy egyes nyelvekben a magyartól eltérően a tárgyi fókusz nem előzheti meg a topik funkcióját betöltő alanyt. Megjegyezzük, hogy a megoldás egy másik változata mindkét esetben a Surányi (2006) által javasolt átrendezés (*scrambling*) műveletét alkalmazza. Ebben az esetben a szerkezet szintén tartalmaz olyan funkcionális projekciót, amely csak bizonyos – nevezetesen a nemkonfigurációs – nyelvekben lehet jelen, így végeredményben a két jelenségről az előbbi morfológiai paraméter helyett egy másik, ugyancsak morfológiai paraméter segítségével adhatunk számot.

Előadásomban amellet érvelek, hogy habár elvileg lehetséges volna a tagadás esetén is ilyen irányban keresni a megoldást, az néhány kérdést nyitva hagyva, és intuitíve sem tűnik megalapozottnak. Elképzelésem szerint az, hogy a mondat szerkezetében hol fordulhat elő tagadó projekció, szemantikai tényezőkből következik (ezt támasztják alá Zanuttini (1997) megállapításai is a tagadószó pozíciójának és az előfeltevéseknek az összefüggéséről). Másfelől, azt, hogy a NegP projekció egyes lehetséges előfordulásait egy-egy nyelv ténylegesen felhasználja-e, a tagadó elemek nyelvfüggő lexikai sajátosságai határozzák meg. Összességében véve konklúzióként az adódik, hogy az univerzális funkcionális hierarchia hipotézisét nem kell feladnunk; azok az esetek, amelyekben látszólag nem érvényes, megmagyarázhatók szintaxison kívüli paraméterek bevezetésével, ill. ismert szintaktikai elvek együttműködése által.

(1) L'a semper pagà no i tas.

(milánói)

Clit_{subj} Aux_{perf} mindig fizet(Part) nem a adó-pl

'Mindig az volt a helyzet, hogy nem fizetett adókat.'
semper > no

(Zanuttini (1997), 89.o. (100b))

(2) a. A l'ha nen dine sempre tut.

(piemontei)

Clit_{subj} Clit_{subj} Aux_{perf} nem mond(Part) mindig minden

'Nem mindig mondott el nekünk mindent.'

nen > sempre

(Zanuttini (1997), 71.o. (32a))

b. * A l'ha sempre nen dine tut.

* sempre > nen

(Zanuttini (1997), 71.o. (32c))

(3) Nem az elsősök nem tudták a választ.

(4) Melyik dolgozatban oldott meg minden diák csak egy feladatot?

melyik d. > minden d. > csak egy f. egyenes

(5) Kevés feladatot oldott meg minden diák.

a. kevés f. > minden d.

egyenes

b. minden d. > kevés f.

fordított

(6) * Few exercises every student solved.

kevés feladat-pl minden diák megold-múlt

* few e. > every s.

egyenes

(7) Every student solved few exercises.

minden diák megold-múlt kevés feladat-pl

a. 'Minden diák kevés feladatot oldott meg.'

b. * 'Kevés olyan feladat van, amelyet minden diák megoldott.'

a. every s. > few e.

egyenes

b. * few e. > every s.

fordított

Hivatkozások

- Bródy, Mihály–Szabolcsi, Anna. (2003) "Overt scope in Hungarian." *Syntax* 6 : 1, 19-51.
É.Kiss, Katalin. (1998) "Multiple Topic, One Focus?" *Acta Linguistica Hungarica* 453, 3-29.
É.Kiss, Katalin. (2002) *The Syntax of Hungarian*. Cambridge University Press, Cambridge.
Olsvay, Csaba. (2006) "Negative universal quantifiers in Hungarian." *Lingua* 116, 245-271.
Olsvay, Csaba. (2011) "A lokalitás szerepe a lehetséges operátorhatókörök szintaktikai magyarázatában." *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXIII*.
Surányi, Balázs. (2006) "Scrambling in Hungarian." *Acta Linguistica Hungarica* 53, 393-432.
Zanuttini, Rafaella. (1997) *Negation and Clausal Structure. A Comparative study of Romance Languages*. Oxford University Press, Oxford.